

811.163.41'373.22:556(497.6 Шипово)
<https://doi.org/10.18485/sj.2022.27.1.20>

СЛАЂАНА М. ЦУКУТ*
Универзитет у Бањој Луци
Филолошки факултет

Оригинални научни рад
Примљен: 15.10.2021.
Прихваћен: 22.12.2021.

ХИДРОНИМИ ШИПОВА

У раду су представљени и семантички класификовани хидроними Шипова, насеља у југозападном дијелу Републике Српске и западном дијелу Босне и Херцеговине са површином од 510 км², а дате су и напомене о њиховом поријеклу и творбеним моделима. Хидроними анализирани у овом раду представљају како називе већих текућих вода, тако и називе мањих водотокова – микрохидрониме – потоке или изворе, затим стајаће воде, периодична сакупљалишта воде, језера, баре и сл. Најбројнији забиљежени хидроними јесу апелативи, који су и иначе распрострањени у топонимији, а фреквентну групу представљају и двочлани антропонимски хидроними. Остали су хидроними углавном једночлани и најчешћи њихови творбени типови јесу лексичко-семантичка творба, тј. топонимизација аелатива и суфиксација. Најпродуктивнији су топонوماстички суфикси *-ац* и *-ица*.

Кључне ријечи: Шипово, хидронимија, значење и творба ријечи.

Шипово је општина у југозападном дијелу Републике Српске и западном дијелу Босне и Херцеговине са површином од 510 км². Цијело ово подручје је брдско-планинско са просјечном надморском висином од око 800 м и чине га највећим дијелом три цјелине – *Јањ*, *Пљева* и *Жупа*, кроз које правцем запад–исток протиче Плива, лијева притока Врбаса, а правцем југ–сјевер Јањ, десна притока Пливе, те рјечице Сокочница, Лубовица и Воларица. Равничарски дио око ушћа Пливе у Јањ, на којем је смјештено и градско подручје, постепено

* sladjana.cukut@ff.unibl.org

прелази у планински дио с планинама Виторог на југу, Лисина на сјеверу, Горица на истоку и Чардак на западу. Ова општина граничи се са територијама Мркоњић Града на сјеверу и сјеверозападу, Јајца и Језера на сјевероистоку, Доњег Вакуфа на истоку, Гламоча на западу и југозападу, те Купреса на југу (Цукут 2021: 7).

Ономастичку грађу на територији Шипова сакупио је Славко Вукомановић, али она још није објављена и доступна научној јавности (према Стијовић 1997: 206). Грађа за овај рад сакупљана је приликом теренских истраживања за израду докторске дисертације под насловом „Српски говори околине Шипова” од 2015. до 2017. године и провјеравана је у топографским картама овог подручја. Сакупљено је око 120 хидронима, који су за ову прилику семантички класификовани према познатим критеријумима (в. Брозовић Рончевић 1997: 3, Павловић 1994: 140), с подацима о домаћем или страном поријеклу и с напоменама о творбеним моделима. Хидроними анализирани у овом раду представљају како називе већих текућих вода, тако и називе мањих водотокова – микрохидрониме – потоке или изворе, затим стајаће воде, периодична сакупљалишта воде, језера, баре и сл. Семантика готово свих хидронима је јасна¹, тако да ће посебне напомене бити дате само тамо гдје је то неопходно.

1. НАЗИВИ РИЈЕКА И ЈЕЗЕРА

Називи већих токова у Шипову заправо су исти као називи мјеста или предјела у којима извиру, или кроз које већим дијелом свога тока протичу.

Хидроним *Пли́ва* икавски је лик општесловенског апелатива *пльѣва*, који представља пољопривредни термин и значи ’кукољ’ (Скок 1971–1973). Предиона цјелина која обухвата неколико села у којој извиру ова ријека такође се зове *Пльѣва*, а сама ријека тече већим дијелом тока кроз територију Шипова, чинећи прије Јајца *Пливско језеро*, а у Јајцу се улива у *Врбас*.

Хидроним *Јањ* фитонимског је поријекла и означава дрво *јасен* или *црну топоу* (РМС). Јањ је планинска рјечица са великим водним потенцијалом и цијелим својим током протиче кроз истоимени предио, који једним дијелом представља прашумски природни резерват, а улијева се у Пливу у средишњем градском дијелу територије Шипова.

Веома раширен топоним фитонимског поријекла са општесловенском основом *глог* (Скок 1971–1973) у Шипову означава рјечицу *Глђговац* и истоимени микротопоним на којем се налази средњовјековни манастир, који је познат под истим називом.

¹ Нејасну семантику имају хидроними *Боцевина*, *Дучановица*, *Клиштревац*, *Секеровац*, *Селђмуша*, *Чурђа* и *Шлимраковица*, тако да неће бити заступљени у подјелама које слиједи.

Општесловенска ријеч *луб* 'кора дрвета' (Скок 1971–1973) у основи је хидронима *Љубовица* за рјечицу са извором у насељу *Љубово*.

У основи хидронима *Сокџчица* јесте општесловенска именица *соко* (Скок 1971–1973). Рјечица овог назива извире на територији сусједне општине Мркоњић Град, а протиче кроз мјесто *Сокџлац* поред трагова некадашње тврђаве *Сокоград*.

Хидроним *Воларица* назив је ријеке која извире у насељу *Волари*, вјероватно са именицом *во* у основи и са значењем 'они који чувају стоку' (Скок 1971–1973).

На територији Шипова постоје и два већа језера. Једно носи назив према апелативу турског поријекла – *Бџл* (*göl* – 'језеро') и подијељено је на *Велики Бџл* и *Мали Бџл*, а налази се између општина Шипово и Језеро. *Мали Бџл* познато је купалиште у овом крају због топле и чисте воде.

Назив другог језера заправо је антропонимска синтагма са формом посесивног придјева као првим чланом синтагме и апелативом као другим чланом – *Олићко језеро*. Ово језеро налази се у мјесту *Олићи*, и најчешће је служило за намакање конопље у вријеме док је становништво израђивало одјећу за личну употребу.

2. МИКРОХИДРОНИМИ

2.1. *Водне именице као хидроними*. Хидроними настали од апелатива најбројнија су скупина и чине најстарији слој сваке хидронимије (Брозовић Рончевић 1997: 5), а распрострањену групу оваквих апелатива чине тзв. водне именице које су најчешће словенског поријекла и које су биљежене у ономастичким истраживањима различитих крајева (Јаћимовић/Петровић 2003, Павловић 1996, Шимуновић 1981: 194, Жигић 2013: 79, 81–83).

Општесловенска именице *вода* у основи је хидронима *Вџдица*, као и ојконима истог назива, што није ријеткост у ономастици (в. Павловић 1998: 106–110), затим хидронима *Вџдотока*, а други је члан и хидронима *Велика вџда*.

Словенског је поријекла и апелатив *врело*, који се као хидроним јавља у множини – *Врџла*, те као други члан у називима *Бијџло врџло* и *Сува врџла*.

Хидроним *Ријџка* забиљежен је у два насеља на овој територији, а позната је и његова деминутивна форма *Рјџчица*.

Језџрине и *Језеро* такође су апелативи словенског поријекла потврђени у многим ономастичким испитивањима.

Хидроним *Бара* апелатив је непознатог поријекла, а на овој се територији јавља и као врло чест микротопоним у форми множине (*Баре*). Исту основу има и хидроним *Обарак*.

Апелативи *поток* и *локва*, поред фреквентнијих апелатива *вода*, *врело* и *ријека*, забиљежени су у двочланим хидронимима наведеним у т. 2. 7 и 2. 8, као други члан придјевске синтагме.

2.2. *Хидроними настали према изгледу или положају извора*. И у овој групи хидронима углавном су забиљежени општесловенски апелативи, такође уобичајени у топонимији уопште.

Такви су нпр. хидроними са општесловенском именицом *камен* у основи²: *Каменица* 'природно удубљење у камену у којем се задржава вода', *Камењак* 'мјесто са много камења' и *Поткаменице* 'мјесто испод камена из којег извире вода'.

Општесловенска именица *корито* потврђена је и у околини Шипова као хидроним како у једнини, *Корито*, *Кор^нто зорњо*, *Корито доњо*, тако и у множини, *Корита*, *Доња корита*, али и у деминутивној форми *Корице*.

Именица *стубао* 'велико шупље дрво које се ставља у земљу гдје вода слабо извире да би се лакше ухватила' (Брозовић Рончевић 1997: 6) такође је честа као топоним, а у околини Шипова познати су извори под називом *Мали стубо*, *Велики стубо* и *Стублић*.

Поред наведених, словенски хидроними који упућују на облик извора или на његов положај јесу: *Ваганац*³, *Грађеница*, *Жљџбица*, *Крџмен*, *Мостина* и *Црквине*, а несловенски из исте семантичке групе јесу турцизми *Азна* (*hazne* 'благајна, ризница'), *Бунар* и *Бунарић* (*bunar* 'озидан или ограђен извор'), *Катовац* (*kat* 'слој, спрат') и *Софа* (*sofa* 'тријем') (Шкалајић 1965).

Једини придјевски хидроним словенског поријекла који указује на положај извора јесте хидроним *Среденац*.

Хидроними који указују на *намјену* воде⁴ јесу: *Млинчић* 'воденица' и *Мочила* 'језерца или веће баре у којима се квасила конопља прије обраде', те *Плџндиште* 'мјесто у хладовини гдје се одмара стока'.

2.3. *Хидроними који означавају начин извирања или надолажења воде*. Овој семантичкој групи припадају хидроними словенског поријекла – једночлани хидроними: *Врџоци*, *Јанура*, *Кључеви*, *Надџмача*, *Понор*, *Скакавац*, као

² Ова именица честа је као основа или као дио синтагме и у микротопонимији (Жугић 1994: 284).

³ Ваган – 'дрвени суд, чанак' (РМС), према насељу *Ваган*, познатом по *Ваганској пећини*.

⁴ У класификацији микротопонима Р. Жигић издвојила је посебну групу мотивисану различитим човјековим дјелатностима (2013: 91–110).

и двочлани хидроними са апелативом као другим чланом, а придјевом као првим чланом: *Сува врѐла*, *Вѐлика вѐда*, *Кѝшна лѐква*.

Глаголом (*о*)тећи са прасловенском основом **tek-* мотивисани су хидроними *Вѐдотока*, *Отока* и *Точак*.

2.4. Забиљежен је један *ономатопејски хидроним* мотивисан звуком који вода издаје приликом извирања – *Крѝшталовац* или *Крѝшћаловац*,⁵ те једна топономастичка метафора *Свѐтиња*.

2.5. Апелативи који представљају супстантивизиран придјев мотивисани *мирисом* или *укусом* воде јесу *Слѝнац* и *Смрѐљац*, а они који представљају супстантивизиран придјев који означава *температуру воде* јесу *Ледѐњача* и *Студѐнац*. Овој семантичкој групи припада и двочлани хидроним *Стѝдено вѐло*.

2.6. *Фитонимског* су поријекла следећи хидроними (исп. Петровић Савић 2017): *Бѝковац*, *Врбица*, *Грѐбовац*, *Јаворовац*, *Јасеновац*, *Јасика*, *Јасике*, *Јеловац*, *Лучанскѐ вѐло*, *Лѝчевац*, *Пакларица*⁶, *Репушињак*, *Сѝтница*⁷, *Смрчак*, *Трновица*, а *зоонимског*: *Гушчевине*, *Змѝјевац*, *Јањило*, *Кѝзѝрево*, *Међѐдак*. Биљни и животињски свијет заузима важно мјесто у животу људи на селу, тако да заступљеност хидронима мотивисаних називима биљака и животиња није неочекивана (в. Жугић 2013: 79).

2.7. *Хидроними антропонимског поријекла*. Ови хидроними представљају „релативно новија именовања” мањих водних објеката, а најбројнији су они који имају форму двочлане синтагме са посесивним генитивом личног имена и са апелативом као другим дијелом синтагме (Вујичић 1979: 21): *Вѝсића бѝнар*, *Дилбешића вѐло*, *Бѝкѝћа вѐда*, *Малетића вѐло*, *Мандића пѝток*, *Мѝлѝновића жљѐба*, *Прѝћа вѐда*, *Радановића пѝток*, *Савичића лѐква*, *Сѝмића пѝток*, *Тѝчића пѝток*⁸, као и тип са формом посесивног придјева од антропонима као првим чланом синтагме: *Вѝкова вѐда*, *Дѝзѝрево вѐло*, *Кѝчѝрево вѐло*, *Лончѝров пѝток*, *Мљѐчина вѐда*, *Пекезова вѐда*, *Пѝлипова вѐда*, *Прѝлин пѝток*, *Раданова вѐда*, *Шкѝпѝно вѐло*.

⁵ Супституент старих сугласничких скупина **st*’i **sk*’ углавном је секвенца *шт* у говори-ма околине Шипова као и у другим говорима сјеверозападног огранка херцеговачко-крајишког дијалекта, али се у неким лексички ограниченим случајевима може јавити и *шћ* (Цукут 2021: 67).

⁶ Од фитонима *паклен клен* (в. Павловић 1994: 100).

⁷ Хидроним *Ситница* раширен је у словенској топонимији и са индоевропским **sī-* као варијантом коријена **sei-*, што етимолошки одговара фитонимима „сит, сита, ситак, ситинец, Ситина, Ситини, Ситница”, чији су лексички синоними *шаша*, *вежљика*, *шевар* (Павловић 2000: 757–758).

⁸ Овакве конструкције познате су у многим говорима сјеверозападног огранка херцеговачко-крајишког дијалекта, којем припадају и српски говори околине Шипова (Петровић 1973: 132, Драгичевић 1986: 179, Дешић 1976: 278, Цукут 2021: 122).

Посесивни придјев може бити изведен и од заједничке именице која означава занимање, етничку припадност и сл.: *Калуђерски бунџар*, *Каурска вџда*, *Младачка ријека*.

Личним именима или титулама мотивисани су и неки хидроними изведени суфиксом *-(ов)ац/- (ов)ица*: *Башиновац*, *Беговац*, *Ловишевица*, *Јусуповац*.

2.8. *Хидроними добијени од ојконима или микротопонима*. Форма придјева изведеног од топонима такође може бити први члан двочланог хидронима: *Водвачко врело*, *Водвачки поток*, *Воларишко врело*, *Глоговачко врело*, *Јањска лџква*, *Јањско врело*, *Купрешка ријека*, *Осојачки поток*, *Пољанско врело*, *Чуклићки поток*. Ови хидроними заправо представљају секундарна именовања јер су настали преко микротопонимије (Павловић 1981: 144).

3. НАПОМЕНЕ О ТВОРБИ

Презентована грађа показује да двочлане синтагме представљају најзаступљеније микрохидрониме у овом крају. У њиховој структури налази се један од хидронимских апелатива и присвојни придјев личног имена или назива насеља, или генитивна форма личног имена са посесивним значењем (в. примјере наведене у т. 2.7 и 2.8). Од двочланих хидронима треба још поменути и оне који се састоје из описног придјева, тј. квалификатива који представља неко карактеристично својство и апелатива, или, пак, опозитних придјева доњи–горњи и велики–мали, такође уз апелатив: *Бијело врело*, *Велика вџда*, *Велики стуб*, *Мали стуб*, *Кишна лџква*, *Доња корита*, *Корто горњо*, *Корито доњо*, *Студено врело*, *Сува врела*.

У погледу творбе ријечи најчешћи једночлани хидроними јесу они настали топонимизацијом апелатива и заправо су по структури једнаки апелативима (Жугић: 148). У питању је, дакле, лексичко-семантички тип творбе при чему апелатив умјесто функције означавања има функцију именовања (Шимуновић 1980: 399): *Бара*, *Бунџар*, *Врела*, *Ђол*, *Језеро*, *Корито*, *Крџмен*, *Ријека*, *Софа*, а бројни су и они који су настали „топонимизацијом суфиксираних апелатива” (Жугић 2013: 153): *Бунџарић*, *Водица*, *Врбица*, *Језерине*, *Каменица*, *Камењак*, *Корице*, *Млинчић*, *Мостина*, *Рјечица*, *Црквине*.

Осим лексичко-семантичког типа творбе, који је прилично заступљен у грађи, чест је и суфиксални тип творбе са именичким суфиксима *-ац* и *-ица*, као најпродуктивнијим уопште у топонимији (Павловић 1994: 158 и 159), али и неким другим суфиксима и њиховим варијантама:

Суфикс *-ац* „има опште релационо значење” (Клајн 2003: 51): *Ваѓанац*, *Скакавац*, *Сланац*, *Смрдџац*, *Среденац*, *Студџац*;

варијанта са суфиксом *-овац/-евац* за основу често има именицу која означава биљку (Клајн 2003: 56), што је случај и у овом корпусу: *Ђуковац, Глдовац, Грџбовац, Јаворовац, Јасеновац, Јеловац, Јучевац*; али је овај суфикс забиљежен и у другим хидронимима: *Башиновац, Беговац, Змајевац, Јусуповац, Кацовац, Кришталовац/Кришићаловац*;

Суфикс *-ица* може имати деминутивно или моционо значење, што и јесу његове главне функције (Клајн 2003: 115): *Водица, Врбица, Корице, Рјечица*;

Вољарица, Грађеница, Жљџбица, Каменица, Пакларица, Ситница, Соко̀нчица (Клајн 2003: 117). Забиљежена је и његова сложена варијанта *-овица/-евица*: *Ловишевица, Љубовица, Трновица*;

Суфикс *-ина* може означити локалитет на коме је некад било оно што је у основи назива (Жугић: 2013: 162) као у примјерима: *Гушчевине, Крчевине, Црквине*, или може имати аугментативно значење: *Језерине, Мостина*.

По неколико хидронима добијено је додавањем слједећих суфикса: *-ић*, „који је по својој основној функцији деминутивни” (Клајн 2003: 108): *Бунарић, Мљинчић; -ача*: *Ледњача, Надимача; -ак* за ознаку мјеста: *Камењак, Међадак, Репушњак, Смрчак; -ло*: *Јањило* – за означавање мјеста на којем ће се јагњити овце (Клајн 2003: 151); и топономастички суфикс *-ево* (Клајн 2003: 176): *Кодзарево*.

Префиксално-суфиксална творба није нарочито заступљена, тако да су забиљежени само хидроними *Обарак* и *Поткаменице* (Клајн 2002: 208 и 210). Хидроним *Ђтока* представља девербал женског рода са суфиксом *-а* (Клајн 2003: 16), а од сложеница забиљежен је само назив *Вддотока*.

4. ЗАВРШНЕ НАПОМЕНЕ

Према семантичкој класификацији, најбројнији забиљежени хидроними јесу апелативи, који су и иначе распрострањени у топонимији. У овој грађи то су водне именице и називи мотивисани обликом или положајем извора, а слједећи по заступљености јесу хидроними мотивисани начином извирања или надлажења воде, а затим и мирисом или температуром воде. Један број хидронима фитонимског је или зоонимског поријекла, а посебно фреквентну групу представљају двочлани антропонимски хидроними.

Поред хидронима антропонимског поријекла који се састоје од хидронимских апелатива и присвојних придјева или генитивне форме са посесивним значењем, двочлани су и хидроними сачињени од квалификатива и апелатива. Остали су хидроними једночлани и најчешћи њихови су творбени типови лексичко-семантичка творба, тј. топонимизација апелатива и суфиксација. Најпродуктивнији су топономастички суфикси *-ац* и *-ица*.

ЛИТЕРАТУРА

- Брозовић Рончевић 1997:** D. Brozović Rončević, Hidronimi s motivom vrelišta na povijesnom hrvatskom jezičnom području, *Folia onomastica croatica* 6, 1–40.
- Вујичић 1979:** Д. Вујичић, Антропоними (патронимици) у номенклатури назива вода у лијевом сливу Дрине, *Књижевни језик*, VIII, 4, Сарајево, 21–26.
- Дешић 1976:** М. Дешић, Западнобосански ијекавски говори, *Српски дијалектолошки зборник*, XXI, 1–316 + карте.
- Драгичевић 1986:** М. Драгичевић, Говор личких јекаваца, *Српски дијалектолошки зборник*, XXXII, 7–238 + карте.
- Жугић 1994:** Р. Жугић, Микротопоними доњег тока слива Јабланице мотивисани саставом и особинама тла, *Јужнословенски филолог*, 51, 283–289.
- Жугић 2013:** Р. Жугић, *Микротопонимија доњег слива Јабланице (семантичко-творбени аспект)*, Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Јаћимовић/Петровић 2003:** Јаћимовић Миодраг, Драгољуб Петровић, *Ономастика Качера*, Библиотека Јужнословенског филолога, 22, Београд.
- Клајн 2002:** И. Клајн, *Творба речи у савременом српском језику*, Слагање и префиксација, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, Институт за српски језик САНУ; Нови Сад: Матица српска.
- Клајн 2003:** И. Клајн, *Творба речи у савременом српском језику*, Суфиксација и конверзија, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, Институт за српски језик САНУ; Нови Сад: Матица српска.
- Павловић 1981:** Z. Pavlović, Sagledavanje sistema hidronima u okviru areala, *Četrtá jugoslovsanska onomastična konferenca*, SAZU, Odbor za onomastiko, Ljubljana, 143–149.
- Павловић 1994:** З. Павловић, *Хидронимски систем слива Јужне Мораве*, Библиотека Јужнословенског филолога, 10, Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Павловић 1996:** З. Павловић, *Хидроними Србије*, Библиотека Јужнословенског филолога, 13, Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Павловић 1998:** З. Павловић, О метонимији у ономастици (хидроним–ојконим), *Јужнословенски филолог*, 54, 105–110.

- Павловић 2000:** З. Павловић, Поводом неких ишчезлих топонима, *Јужнословенски филолог* 56, 3–4, 755–762.
- Петровић 1973:** Д. Петровић, *О говору Змијања*, Нови Сад: Матица српска.
- Петровић Савић 2017:** М. Петровић Савић, Називи биљака у топонимији Рађевине, *Српски језик*, 22, 571–586.
- РМС (1967–1976):** Речник српскохрватскога књижевног језика, I–VI, Нови Сад – Загреб, Матица српска, Матица хрватска.
- Скок 1971–1973:** Р. Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, JAZU, Zagreb.
- СТИЈОВИЋ 1997:** С. Стијовић, Развој српске ономастичке науке у последњој четвртини века, *Јужнословенски филолог*, 53, 203–210.
- Цукут 2021:** Слађана М. Цукут, Српски говори Шипова, *Српски дијалектолошки зборник*, LXVIII, 1–158.
- Шимуновић 1980:** Р. Šimunović, Na granici toponima i apelativa, *Filologija*, 8, 299–308.
- Шимуновић 1981:** Р. Šimunović, Hidronimijski apelativi u hidronimima, *Četrta jugoslovenska onomastična konferenca*, SAZU, Odbor za onomastiko, Ljubljana, 187–198.
- Шкаљић 1965:** Abdulah Škaljić, *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*, Sarajevo: Svjetlost.

HYDRONYMS OF ŠIPOVO

Summary

The paper presents hydronymic material from the Šipovo area, with notes on word formation and semantics. According to the semantic classification, the most frequent are appellatives. Hydronyms of anthroponymic origin appear in the form of a two-member syntagm with a possessive genitive as their first part, and the appellative as a second part of the syntagm. The most common type of word formation is lexical-semantic type, more specifically the toponymization of appellatives, and names derived from them, as well as suffixation with the most productive suffixes *-ac* and *-ica*.

Keywords: Šipovo, hydronymy, semantics and word formation.

Slađana M. Cukut